

obično težak. To najbolje znaju članovi Komisije. Sloboda prenošenja značila bi olakšanje u još jednom dijelu akcenatskih teškoća. Time bi se ozakonila praksa današnjih obrazovanih ljudi, koji su nosioci književnog jezika. Jer književnog jezika u narodu nema. U svakom kraju, pa i u Hercegovini, narodni govor odstupa bar u nečemu od norme, od zakona skupljenih u našim gramatikama.

Kad dublete mogu postojati u drugim kategorijama, zašto ne bi mogle i ovdje? To je područje sa stalnim promjenama u slaganju riječi, gdje prijedlozi dolaze u vezu sa svim mogućim drugim riječima, s najrazličitijim akcenatskim tipovima. Pri određivanju pravila valja paziti na to, da li se ona mogu i ostvariti. Komisija se odlučila za dublete u slučajevima, koji su jednostavniji nego ovaj. Tako se inifinitivi poput izvūći, potrēsti, kako je kod Daničića, mogu izgovarati i s prenesenim akcentom: izvūći, pòtrēsti.

Ne treba zaboraviti, da nije riječ o tome, da se zabace pravilnosti sačuvane iz davnih vremena. Radi se samo o tome, da se dopusti ono, što je novo, što se organski razvija, što ni u čemu ne nagrđuje jezik, što slušamo svaki dan iz usta naših najobrazovanijih ljudi. Ne zaboravimo, da se štokavski govor u posljednjih stotinu godina razvija u sasvim drugim prilikama nego prije toga, dok je, s malim izuzecima, bio jezik seljaka i pastira. On je danas ustaljen u glasovima i oblicima, a u akcentu postaje sve gipkiji, i taj razvoj ne bi trebalo ometati ničim.

Uvjeren sam, da će naša javnost biti zahvalna Komisiji, ako i u pitanju prenošenja akcenta na proklitiku bude širokogrudna, kao što je bila u rješavanju drugih teškoća.

O S V R T I

DR. JOVAN VUKOVIĆ:
GRAMATIKA ZA VII RAZRED
OSMOGODIŠNJIH ŠKOLA.

*Izdavačko preduzeće »Veselin Masleša«,
Sarajevo, 1958.*

U ljetnim mjesecima godine 1958. završeno je štampanje dviju gramatika hrv. ili srp. jezika, i to za VII. i VIII. razred osmogodišnjih škola u Bosni i Hercegovini. Na prijedlog recenzenata gramatike je odobrio za upotrebu u školama Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NR BiH.

Ovaj put osvrnut ću se na knjigu za VII. razred. Ona obuhvaća 162 strane. U njoj su obrađena poglavlja o glagolima i glagolskim oblicima (tvorba i značenje)

i o rečenici (prostoju i složenoj). Štampana je latinicom i ijekavskim govorom. Dobro je, što je taj udžbenik štampan ijekavski, jer narod u Bosni i Hercegovini govori ijekavski, osim u zapadnim krajevima, gdje se govori i ikavski.

Gramatika je kao cjelina s naučne strane dobra i bit će dobar i koristan priručnik za nastavnike, ali nije ujedno dobar udžbenik za učenike onih škola, kojima je namijenjena. Knjiga bi po svome sadržaju, a osobito po načinu izlaganja građe pristajala prije u više razrede gimnazije nego u osmogodišnju školu. Vidi se, da ju je pisao sveučilišni profesor, koji je dobar stručnjak, ali se nije umio spustiti na razinu današnjeg učenika osmogodišnje škole.

Dok ju je pisao, imao je pred očima potrebe svojih studenata na terenu, ali ne i potrebe učenika, kojima je gramatika namijenjena. Ovom su knjigom nastavnici dobili dobar vodič u radu. Danas, u vremenu, kad je jaka povika protiv gramatiziranja u školama uopće (iako po našem mišljenju neopravdana), a u osnovnim školama posebno, u ovoj gramatici ima toliko nagomilane građe i tako iznesene, da je nemoguće vjerovati, da je mogu s uspjehom pratiti i usvojiti učenici osmogodišnjih škola. Poznato je, da su sve osmogodišnje škole danas osnovne škole i da u cijeloj državi u njima predaju ne samo profesori i nastavnici, nego i učitelji. To stanje je teže u Bosni i Hercegovini nego u nekim drugim republikama. jer ta republika nema dovoljno kvalificiranog kadra. Ta činjenica otežavat će još više učenje našeg jezika po toj knjizi, jer u njoj ima suptilnih tumačenja i ulaženja u povijest jezika, pa će se u njoj moći pouzdano snaći uglavnom samo oni nastavnici, koji su završili hrvatsko-srpski jezik kao glavni predmet na filozofskom fakultetu.

Opće napomene bile bi ove:

1. Pisac je knjigu pisao na brzinu pa nije pazio na pojedinosti, što je u ovakvom udžbeniku prijeko potrebno.

2. U gramatici nije provedena induktivna metoda, ni blaga induktivna metoda, nego deduktivna, jer poslije rečenica, koje služe kao primjeri za ponavljanje i utvrđivanje stare građe i ulaženje u novu, pisac postavlja jedno pitanje za drugim, ali na kraju svakog pitanja u istom retku odmah daje i odgovor na svako pitanje. To se protivi metodološkom postupku, jer na taj način iole spretan učenik ne mora ništa misliti. Osnovni je princip suvremene nastave, da se pomoću pitanja i potpitanja dobije sve od učenika, a osobito ono, što su već učili u tom ili u kojem nižem razredu. Nastavnik je dužan reći samo ono, na što ne može odgovoriti nijedan učenik u razredu. To ovoj knjizi nedostaje.

3. Rečenice, koje se kao primjeri nalaze na početku svakoga odlomka, osobito u

poglavlju o glagolima, nisu uzete iz književnih djela naše umjetne ili narodne književnosti, nego ih je u najvećoj mjeri pisac sam stvarao. Među tim rečenicama ima ih najviše iz školskog (učeničkog) života: *Svi su učenici izradili domaće zadatke. Bolje je pažljivo slušati nastavnika nego svaki čas zapitkivati drugove. Čuo sam kako si dobar đak. Svakog dana idemo u školu. Ponekad se učenici lošijeg vladanja i tuku.* I tako redom. Iako su brojni takvi primjeri odgojni, njima se ne postizava cilj, jer ih učenici u tolikoj mjeri ne žele slušati, budući da ih neprestano, makar i indirektno, opominju na dužnosti, a to nitko rado ne sluša.

4. Ni rečenice na početku odlomka ni paradigme glagolskih oblika nemaju označenih akcenata ni kvantiteta, što je, osobito u nekim glagolskim oblicima, vrlo važno, na pr. oblik *vidāše se* (str. 21.) može biti od glagola *vidjeti* i *vidati*. Ili u rečenici: *Ide li tvoj brat svojim rođacima u goste?* — (str. 85.) — oblik *ide*, iako je dat među primjerima za aorist, može se jednako shvatiti kao prezent i kao aorist. Akcenti su obilježeni samo na oblicima u paradigmama za aorist. Od velike bi koristi bilo, da je barem na oblicima u svim paradigmama označen akcenat i kvantiteta, da ih učenici lakše nauče. Bosanci i Hercegovci praktički, doduše, dobro znaju novu akcentuaciju književnog jezika, iako ne svi jednako, ali je potrebno, da je usvoje i teoretski, naučno, a to će moći, ako vide akcente označene na pojedinim riječima. Učenici VII. razreda dobili su osnovne pojmove o vrstama akcenata, njihovu izgovoru i bilježenju u V. i VI. razredu. Ovo im nije prvi susret s akcentima.

5. Pisac izlaže najprije građenje prostih pa složenih glagolskih oblika, a zatim govori u posebnom poglavlju o značenju svih glagolskih oblika redom. To je sasvim u redu i pravilno, ali nije pravilno to, što on, kad tumači građenje glagolskih oblika, odmah govori i o značenju svakoga pojedinoga od njih. Treba priznati, da je i to katkada potrebno, osobito kod tvorbe im-

perfekta i aorista i glagolskih priloga, ali je pisac u tome prevršio mjeru, jer kod nekih glagolskih oblika najprije tumači njihovo značenje, nekih i na više strana, osobito značenje imperativa (str. 59.), infinitiva (str. 33.), glagolskih priloga (od 35. do 37. str.), glagolskih pridjeva (40. do 41. str.) i dalje svih složenih glagolskih oblika.

6. Previše je građe dano, a premalo se upućuje na vježbanje. Za vježbanje se često zadaje, da učenici kod kuće sami smisle rečenice, u kojima će primijeniti naučeno pravilo. Tako na pr. na str. 89. zadan je ovaj zadatak: »Sastaviti po tri primjera rečenice u kojima aorist, imperfekt i pluskvamperfekat ne mogu biti zamijenjeni kojim drugim oblikom, a po dva primjera u kojima može biti zamjenjivanja.« Za učenike toga razreda posve je dovoljno, ako oni na tekstu, koji im je zadan, pronađu glagolske oblike i odrede njihovo značenje.

7. Za osnovne škole uzimlju se mnoga nepotrebna, suvišna i teška značenja pojedinih glagolskih oblika, na pr. na str. 73.—75.: prezent za sadašnjost u trenutku govora, prezent za doba ili period sadašnjosti; prezent za stalno trajanje (geografski prezent), prezent za sadašnjost stalnog zanimanja (kvalifikativni prezent), prezent za uobičajenu sadašnjost, poslovični prezent. Nakon toga se obrađuje upotreba prezenta za radnje u prošlosti i budućnosti (pripovjedački, futurski, prezent mjesto zavisnog futura, prezent za zapovijest, želju i sl.). U tako tananu i toliko raščlanjenju analizu značenja nekog glagolskog oblika može se ući i potrebno je ući, ali u višim razredima gimnazije, gdje se temeljitije čitaju književna djela, pa je prirodno ulaziti i u temeljitu analizu značenja umjetnikove riječi i izraza, ali ne u VII. razredu osnovne škole. Tamo je dovoljno uputiti učenika u osnovna značenja svakoga glagolskog oblika.

Važnije posebne napomene bile bi ove:

1. Razumije se, da je glagole potrebno nazivati trenutnim, ali ne znam, treba li

taj naziv i dalje raščlanjivati na: početno trenutne i glagole završnog trajanja (str. 5.), kad ih je pisac prije podijelio na nesvršene i svršene.

2. Na str. 5. pisac govori o značenju imperfekta i priloga sadašnjeg vremena. Učenici još nisu čuli za te oblike, a osobito ne za prilog sadašnjega vremena (*videći* i sl.). O tvorbi toga oblika pisac govori na str. 35.—38. Prema tome nije pravilno o njemu govoriti na str. 5. kao o obliku, koji učenici poznaju.

3. Na str. 7. govori pisac o objektu u akuzativu, a ne kaže, na koje pitanje stoji. On je to rekao na slijedećoj strani. Pravilno bi bilo, da je to rekao, kad se s time prvi put sreo.

4. Na str. 8. i 9. govori se o povratnim (subjekatsko-objekatskim) glagolima. Pri dnu 8. strane susrećemo naziv *nepravi uzajamno povratni* glagoli. Na str. 10. za neke glagole Vuković kaže da nisu *pravi* povratni, ali koji su *pravi* povratni glagoli, nigdje izrijekom ne kaže. Učenik se mora sam domisliti.

5. Na str. 14. pisac tvrdi, da su se »u trećem licu množine nekadašnji krajnji dio osnove i lični nastanak stopili u jedan poseban završetak: on *trese*, oni *tresu*. Nije mi poznato, kako se to može zorno prikazati, kad bi se uzela u pomoć i najstarija faza povijesti našega jezika. To nije moguće shvatiti nastavniku, a kamoli učeniku VII. razreda osnovne škole. Na istoj strani stoji »onda i u infinitivu *vući* možemo pronaći stari nastavak *-ti*«. Nije mi jasno, kako će to učenici *pronaći*. Teško je učeniku shvatiti, kako je ovdje objašnjeno, i razvojni put jotovanja od »poiti / pojti / poći (prezent poidem / pojdem / pođem).« Lakše je razumjeti poiti / pojti / potji / poći (prezent poidem / pojdem / podjem / pođem), ako je to u VII. razredu uopće potrebno tumačiti.

6. Na str. 15. raščlanjuje se glagolski pridjev *tres-en, tres-ena, tres-eno*, a njegova tvorba se obrađuje istom na str. 44.

7. Tumačeći odnos osnova *zvati* i *zovem* (str. 16.) pisac kaže: »Imamo, dakle, pored

običnih i glagole neobičnog, »nepravilnog« odnosa prezentske i infinitivne osnove.« Za dijete to je dosta apstraktno rečeno.

8. Iako se na dnu str. 15. (petit) govori, da je »u preuzetoj osnovi nastalo glasovno stapanje (sažimanje), tako da se prezent-ska osnova danas javlja sa dugim vokalom: *čitam: čitati*, a razliku vidimo jasnije u trećem licu množine — *čitaju*«, na str. 16., gdje se tumači tvorba oblika za prezent, nisu nigdje označeni znakovi za akcent ni za dužinu. Na str. 15. to nije uopće potrebno spominjati, jer je preuranjeno. Pored toga to učenik ne može shvatiti, jer to ide u povijest jezika.

9. Ne znam, koliko je sretno operirati izrazima »I. i II. palatalizacija«, jer i to spada u povijest jezika.

10. Na str. 10. pisac u odlomku štampanom petitom dijeli glagole u devet grupa, pa se na pojedine grupe poziva kasnije. Nije me uvjerio, da je ta podjela bila potrebna, a još manje, da je potrebno na nju se pozivati.

11. Stari zakon jotovanja i novi (str. 19.) idu u povijest jezika. Na istoj strani pisac u povodu tumačenja oblika *ničes* govori, da je »ovdje jotovanje prethodilo jednoj posebnoj promjeni *k* u *c* (uporedi *lice* i *lik*, *otac* — *oče* i *sl.*« To ide u povijest jezika i nitko me ne može uvjeriti, da učenik može shvatiti tu »posebnu promjenu *k* u *c*«.

12. Ponavlja se i raščlanjuje »glasovna promjena sažimanja dvaju vokala u prezentu (*čitaje-š* / *čitaeš* / *čitaaš* / *čitáš*) i sl., — izgubilo se u ovim licima *j*«. Ovakvo raščlanjivanje spada u povijest jezika. Učenik to teško može shvatiti. Pored toga o tome je pisac govorio na str. 15.

13. Na str. 26. tumači se zamjena glasa *h* sa *s* u 1., 2. i 3. licu množine aorista. To ide u davnu povijest jezika, pa je i to učeniku vrlo daleko.

14. Ne znam, može li se *ići* izvoditi od *id-ti*, što bi dalo *iti* pa *ići*. Na području našega jezika postoje dva oblika infinitiva: *iti* i *ići*. Stariji *iti* čuva se i danas u kajkavskom dijalektu, a mlađi *ići* u štokavskom i čakavskom.

15. Čini mi se, da nije metodski dobro davati kao primjer za analizu ovu i ovakve rečenice: »Pazeći na lice koje vrši glagolsku radnju u ovim rečenicama, moći ćete odvojiti lične oblike od bezličnih« (str. 35.).

16. Kad se govori o tom, da se prilog sadašnjeg vremena može graditi samo od imperfektivnih glagola, trebalo je upozoriti na vrlo čestu pogrešku: tako *rekući* (str. 37.).

17. Kod tolikog broja teških i suptilnih tumačenja, kojima pisac precjenjuje intelektualne sposobnosti učenika VII. razreda, mislim, da ih je podcijenio, kad je postavio ova pitanja: »Zašto ćemo reći: zadatak je *ispravljen*, a greška je *ispravljena*? — (Zato što je *zadatak* imenica *muškog*, a *greška* — ženskog roda).« Kako se iz navedenoga vidi, pisac je smatrao potrebnim, da dade odmah i odgovor (str. 40.).

18. Na str. 41. pisac govori o dva nastavka za glagolski pridjev trpni: *-en -ena, -eno; -t, -ta, -to*, a na str. 44. kaže, da danas možemo razlikovati tri nastavka za taj oblik: *-en, -ena, -eno; -n, -na, -no; -t, -ta, -to*.

19. Na str. 45. kaže se, da je ispred nastavka *-en* »osnova promijenjena kod glagola na *-i* i *je* — ekavsko *e* (VII i VIII grupa).« To je tip *nošen, vožen, objašnjen*. Ne objašnjava se, zašto i kako.

20. Vrlo je suptilno tumačenje zamjene perfekta imperfektom i aoristom (str. 50.).

21. Pluskvamperfekt naziva »prošlo prethodno vrijeme ili pretprošlo vrijeme, a nazivaćemo ga i stranim nazivom pluskvamperfekat« (str. 52.). On ga i kraj takve formulacije naziva samo pluskvamperfekat.

22. Na str. 32. na kraju poglavlja o tvorbi potencijala (mogućnog načina) pisac zadaje vježbanje za značenje toga oblika ovako: »Sastavite nekoliko rečenica sa potencijalom u kojima će on imati različita značenja: mogućnost, želja, namjera, pogodba.« To je ujedno i jedina vježba uz poglavlje o tvorbi potencijala.

23. Pisac tvrdi, da pasivni glagolski oblici postoje samo za ova vremena: prezent, perfekt, pluskvamperfekt, futur I. i futur II. Iako naš jezik ne voli pasiva, mislim, da postoje i oblici za imperfekt i aorist.

24. Na str. 70. u podjeli glagolskih oblika po značenju svrstan je *infinitiv* među načine. Mislim, da je on neodređeni glagolski oblik, a ne način.

25. Na str. 112.—113. analizirajući rečenicu »Dugo vremena družila sam se samo s gvozdenim roguljama...« pisac točno kaže, da je u toj rečenici subjekt sakriven, jer se *ja* sadrži u ličnom glagolskom obliku »družila sam se« i dalje dodaje »pošto je u nominativu, to je gramatički subjekat.« Na idućoj strani daje primjere: *U novinama pišu o uspjehu naših maturanata. Pisali su skoro o našem dobrom vladanju za vrijeme prošlog raspusta.* Nakon toga tvrdi, da se u tim rečenicama ne kaže, tko vrši radnju, nije određeno u rečenici, tko je vrši. Na osnovu toga zaključuje: »I takve su rečenice bez subjekta.« Pisac ima pravo u jednom i u drugom slučaju, ali ovakav način tumačenja učenika zbunjuje, jer, ako zna, da je u prvom slučaju subjekt *ja*, da je u nominativu i da je gramatički, nije mu teško odrediti subjekt u drugom slučaju. Subjekt je u posljednje dvije rečenice *oni*. On je u nominativu, pa je gramatički.

Bilo bi još mnogo sličnih napomena, ali je dosta i ovo, da se vidi, kako je pisac pristupio ovom poslu i kako ga je izvršio.

Ja bih se mogao složiti s ovakvim priručnikom, ali ne s udžbenikom, jer je on najopširniji i najteži udžbenik hrvatskoga ili srpskoga jezika na području FNRJ.

Kad bi ga pisac preradio tako, da bi ostavio u njemu samo ono, što je predviđeno programom za VII. razred osnovnih škola, i kad bi građa u njemu bila iznesena na jednostavan i lak način, on bi mogao postati dobar udžbenik našega jezika i za učenike, a ne samo za nastavnike. Treba se nadati, da će to pisac učiniti u interesu dobre i pravilne nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika na području NR BiH. U drugom izdanju potrebno je na naslovnoj strani knjige i na unutrašnjoj navesti, kojega je jezika ova gramatika, jer iz prvoga izdanja to ne možemo razabrati.

Ovaj udžbenik pruža protivnicima jezične nastave u osnovnim i srednjim školama

moćno oružje u borbi protiv jezične nastave ili bolje protiv gramatiziranja.

Mate Hraste

DVANAESTI SASTANAK PRAVOPISNE KOMISIJE

Prema zaključku jedanaestog zasjedanja Pravopisne komisije u studenom 1957., o čemu su naši čitaoci obaviješteni u 2. broju prošlogodišnjeg *Jezika*, pravopisna su pravila u mjesecu travnju 1958. razaslana naučnim ustanovama i stručnim društvima na uvid i mišljenje. Naučne ustanove i stručna društva s područja, na kojem se govori hrvatskim ili srpskim jezikom, razmotrila su pravopisna pravila i poslala svoje mišljenje i prijedloge Pravopisnoj komisiji, da ona još jednom razmotri ona poglavlja, za koja su stigli prijedlozi za bolje rješenje.

Dvanaesti sastanak Pravopisne komisije, koji se održao od 15. do 22. listopada 1958. u prostorijama Srpske akademije nauka u Beogradu, bio je posvećen upravo tome razmatranju primjetaba i prijedloga naučnih ustanova i stručnih društava. Sastanku su prisustvovali svi članovi Pravopisne komisije. U razmatranje su uzeti ne samo prijedlozi naučnih ustanova i stručnih društava, nego i pojedinaca iz svih naših republika, koji su po vlastitoj inicijativi poslali svoje mišljenje o nacrtu pravopisnih pravila i svoje lične prijedloge za pojedina rješenja.

Osobito iscrpne primjedbe podnijeli su Odjel za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Institut za srpski jezik Srpske akademije nauka u Beogradu, Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu i Zadru, Udruženje za srpskohrvatski jezik u Beogradu, Društvo književnika Hrvatske u Zagrebu, Matica Srpska u Novom Sadu i Društvo novinara u Zagrebu, a od pojedinaca prof. dr. M. Deanović iz Zagreba i prof. M. Ajanović iz Mostara. S osnovnim načelima odštampanih Pravopisnih pravila složili su se svi diskutanti, ali su u pojedinostima kadšto predlagali drugačija rješenja i stilizacije, nego što ih je dala Pravopisna komisija.